

Sammenhængen mellem Skaberånd og Helligånd i Grundtvigs teologi

Af Hans Henrik Midtgaard Boas

Siden Kaj Thanings disputats fra 1963 »Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv« har Grundtvig-forskningen især været optaget af spørgsmålet om forholdet mellem menneskeligt og kristeligt, mellem medskabt og genfødt menneskelighed, mellem jordisk og himmelsk. Jeg vil i denne undersøgelse af sammenhængen mellem Skaberånd og Helligånd i Grundtvigs teologi også belyse dette spørgsmål forstået som et vekselvirkningsforhold mellem ånd og støv, eller som et udtryk for en sand og levende forbindelse mellem Gud og menneske. Dette implicerer tillige Grundtvigs forståelse af Guds nærvær i Ord og Ånd.

Mit udgangspunkt skal være en artikel af Arthur Macdonald Allchin, trykt i Grundtvig Studier 1989-90.¹ Her fremhæver Allchin to centrale motiver i Grundtvigs teologi: For det første Guds nærvær (»the nearness of God«). Gud har ikke trukket sig tilbage i ophøjet majestæt. Guds Ord er i Jesus Kristus smeltet sammen med menneskeordet. For det andet fremhæver Allchin vekselvirkningen (»the interaction«) mellem menneskeligt og guddommeligt som et afgørende tema i Grundtvigs teologi. Disse to virkeligheder (»realities«) sammensmelter i Jesus Kristus som Guds Ord, hvorved det himmelske bliver jordisk, og det jordiske bliver himmelsk, gennemtrængt af kærligheden. Guds Søn blev menneskenes søn, for at menneskenes børn skulle blive Guds børn. Det, som alene gjaldt for Kristus, bliver ved Helligåndens gave til virkelighed for hele hans menighed:

»It is the mystery of the unity of the two natures in the person of the Redeemer which is the foundation of this unity in the whole believing community, and in every member of it. All this becomes ours through the action and gift of God himself, through the constantly renewed work of the Holy Spirit who is the Lord and creator of life not only

within the human family, but for the whole universe.« (s. 110-111)

Selve frelsen opfattes altså som en guddommelig-menneskelig vekselvirkning, en fornyelse af skaberværket ved foreningen af ånd og støv. Man kunne også formulere dette, som Allchin gør det i et citat fra Henning Høirup: »Han (Grundtvig) var ikke bange for at tale om frelsen som «en virkelig Forbindelse mellem den guddommelige og den menneskelige Natur«. I Kristus mødes himmel og jord, og i hans menighed genfødes jord og himmel som på skabelsens morgen, naar vi ved daaben og nadveren faar del i hans liv.«² Uanset om man bruger udtrykket 'vekselvirkning' eller 'forbindelse', så er denne forening af det guddommelige og det menneskelige ifølge Grundtvig et resultat af Helligåndens gerning.

Jeg vil i det følgende undersøge Grundtvigs syn på Guds Ånd som Skaberånd og Helligånd, det vil sige Dåbens Ånd. Ud fra denne Helligånds- og Ordteologi vil jeg belyse Grundtvigs syn på menneskeligt og kristeligt, idet jeg fastholder hans grundlæggende positive og realistiske syn på det Gud-skabte menneskeliv. Når Grundtvig taler om fornyelse ved Helligånden, tager han nemlig altid kraftigt afstand fra den tanke, at Helligånden skulle fjerne eller erstatte menneskenaturen. Det menneskelige skal tværtimod udvikles og forklares i gensidig vekselvirkning med det kristelige. Den rette betegnelse for denne frelse og fornyelse ved Helligåndens hjælp er derfor som påpeget af Allchin i ovennævnte artikel vekselvirkningen af guddommeligt og menneskeligt.

Jeg har - ligesom Allchin - valgt af betragte Grundtvig som doksologisk og kerygmatiske teolog. Det er derfor Grundtvigs Sangværk og hans prædikener fra perioden 1832-39, der ligger til grund for denne undersøgelse.

Hvad er ånd?

Når Grundtvig taler om ånd, tager han udgangspunkt i det, der kan erfares. Begrebet 'ånd' dækker ikke over et tankespind og

er ikke noget luftkastel, men en virkelighed, der kan sanses med vore ører og vort hjerte, og som kommer til udtryk gennem det talte ord. Når han siger, at ånden kendes på sin virkning, så mener han dermed, at handlingsaspektet er det afgørende. Dette fremgår af følgende citat fra en prædiken til pinsedag 1837, hvor Grundtvig taler om menneskets mulighed for at erkende noget om, hvad ordet 'ånd' dækker over:

»...thi dette Ord er paa alle Tungemaal udsprunget af den Følelse, at der er en besynderlig, usynlig Kraft, der endnu mindre end vort legemlige *Aande-Dræt*, lader sig undersøge eller beskrive, men, som naar den virker, sætter os i en vidunderlig Forbindelse med en anden, høiere Verden, ja, aabner en Saadan i vort eget Inderste, i vor Hjerne og vort Hjerte, saa vi opdage en heel Kreds af nye Tanker og Følelser, ikke som noget Fremmed, men som noget hardt Sovende hartad Dødt, der vaagner i os og begynder ligesom at drage *Aande*.« (G.P. bd. 10 s. 225)

Ånden er altså en usynlig kraft, som ikke lader sig undersøge, men som åbner en anden verden for mennesket, som derved opdager nye tanker og følelser hos sig selv, som det faktisk allerede var i besiddelse af, men som åbenbart ikke var kommet til udfoldelse. I et forsøg på at indkredse et svar på spørgsmålet »Hvad er ånd?« må vi spørge: Hvordan kommer *menneskeånden* til udtryk, og hvad er indholdet af disse tanker og følelser?

Vor Munds-Aande vi kalder »*Aand*«,
 Naar den, i Tale og Stemme,
 Skjult for Øiet, urørt af Haand,
 Vidner om, h v o r den har hjemme,
 Gjør os det klart, om nok saa vild,
 Der er dog Kraft og Lys og Ild,
Virkelighed ubeseet! (GSV V 7,5)

Menneskeånden er knyttet sammen med menneskets ord, og den vidner ved hjælp af ordene om, hvor den har hjemme, at den stammer fra en virkelighed, som ikke kan ses, men som ikke desto mindre er en særdeles levende virkelighed. Menneskets

ånd kommer altså til udtryk gennem menneskets ord. Indholdet af disse ord er et udsagn om den usynlige virkelighed, som menneskeånden kommer fra - et udtryk for, at mennesket er i slægt med Gud.

Men hvad er så *Guds Ånd*? Hvordan kommer den til udtryk? I et prædikenmanuskript til fastelavns søndag 1832 skriver Grundtvig, at det er nødvendigt at besvare dette spørgsmål for at kunne forstå, hvad der menes med, at menigheden skal stræbe efter at bevare Åndens enhed i fredens bånd (Efes 4,3):

»...Men for at forstaa det, maa vi først besinde os paa, hvad Aand dog egenlig er, jeg siger, besinde os derpaa, thi i Grunden veed vi det godt, at det er Aanden som gjør levende, gjør Ordet levende i vor Mund og vort Hjerter, saa det bliver en Livs-Kilde for os og for dem som os høre, og hvorledes skulde vi nu kiende Christi Aand fra alle andre Aander uden derpaa, at Han gjør Christi Ord levende for os, gjør det til en Kilde, der springer til evigt Liv...« (G.P. bd. 5 s. 81)

Dette citat indeholder tre henvisninger til Det nye Testamente, som er særdeles vigtige for Grundtvig, når han vil formulere sig om Helligåndens udtryksmåde: Det drejer sig om ordene fra Joh 6,63 om Ånden, der gør levende, fra Rom 10,8 om troens ord, der er os nær i vor mund og vort hjerte og fra Joh 4,14 om det vand, Jesus giver, som i den, det gives til, skal blive et kilde-spring til evigt liv. Det er Ånden, som gør levende. Derfor hører begreberne *ånd* og *liv* også sammen i Grundtvigs teologi. Det, som Ånden gør levende, er ordet, og derfor hører begreberne *ånd* og *ord* ligeledes sammen. Når talen er om Guds Ånd, så tales der også om Guds levende Ord - altså Kristus selv - hvilket blot er ét eksempel på, at Grundtvig altid tænker trinitarisk om Gud. Det Ord, som Helligånden fører, bringer en virkelighed med sig. Men hvordan skulle denne virkelighed kunne betyde noget for mennesker, hvis de ikke selv kendte til den? Derfor er ordet og den virkelighed, det skaber, foruden at være knyttet til munden også knyttet til hjertet, og her er det, at det bliver til en livskilde for mennesket.

At det forholder sig således fremgår også af følgende citat fra en prædiken til trinitatis søndag 1835, hvor Grundtvig i sin udlægning af samtalen mellem Jesus og Nikodemus kommer ind på Åndens virkning, altså på det genfødte menneskeliv:

»..som Aanden vil saa aander han, og du hører vel Røsten men veed ikke hvorfra den kommer eller hvor den farer hen og saaledes er det med dem, som fødes af Aanden - Dermed siger da Mesteren, at Aand er ikke Noget, Man kan tage og føle på, eller randsage med jordisk Forstand, men blot kiende af Virkningerne, saa selv den Gienfødte kan ikke beskrive Gienfødselen men kun mærke paa sig, at han er blevet et andet Menneske.« (G.P. bd. 8 s. 244)

Det er kun muligt at forstå, hvad der menes med, at Ånden kendes på virkningen - altså på det liv den skaber - når man husker, at Ånden kommer til udtryk gennem ord. Vist er Ånden usynlig, men den giver sig dog til kende ved hjælp af ord, som kan sanses med ører og hjerte. Netop ved at knytte ord og ånd så tæt sammen, undgår Grundtvig at tale mystisk, luftigt og abstrakt om den virkelighed, der er Guds.

Gud indblæste sin livsånde

Vi er et Værk af Herrens Haand
Indblæst af Ham er Liv og Aand (GSV IV 7,1)

Da Gud skabte med sit Ord, indblæste han både liv og ånd i mennesket. Når Gud ved skabelsen deler sit ord, sin ånd og sit liv med mennesket, betyder det, at mennesket dermed har fået sans for *ord*, *ånd* og *liv*..

Saa fra vor Hjerte-Grund
Med Ordet, naar det klinger,
Og kraftigt sig udsvinger
Paa Aande-Drættets Vinger,
Gaaer A a n d ud af vor Mund!

Det kommer af, at Gud
 Som vi i Skriften læse,
 Saa naadig var at blæse
 Livs-Aande i vor Næse,
 Den gik af Munden ud! (GSV I 81,12-13)

Gud har med sit Skaberord og sin Skaberånd indblæst sin livs-
 ånde i mennesket. Denne skabergerning har til konsekvens, at
 menneskets ord kan bære præg af menneskeåndens virksomhed.
 Men forudsætningen er, at disse åndelige ord er talt ud af men-
 neskets hjerte.

Mennesket har altså fået del i Guds livsånd, hvilket betyder,
 at det har en billed-lighed med Gud. Der er netop tale om en
 billed-lighed, ikke om nogen identitet mellem skaber og skab-
 ning. I sammenhæng med denne billed-lighed taler Grundtvig om
 en hensigt med menneskets skabelse: Da mennesket fik indblæst
 Guds livsånd, fulgte der nemlig en opgave med, en opgave, som
 mennesket dog ikke kan løse uden Guds hjælp:

»..thi Mennesket er fra Begyndelsen selv et stort mageløst
 Vidunder: en Jord-Klimp hvori Gud har pustet Liv med sin
 Livs-Aande, og saaledes skabt sig et Billede og en Efter-
 lignelse af Støv, der umulig kan begribe sig selv, og kan
 umuelig opnaae sin store Bestemmelse, i sig at forbinde
 Himlen og Jorden, uden at betragte sig selv i et forunder-
 ligt Lys, og troe hvad han lige til den store Klarheds Time
 ved Maalet maa finde ubegribeligt, thi heneden kan vi kun
 se det Himmelske, Aandelige og Evige, giennem forunder-
 lige Billeder i et dunkelt Speil, og først hist kan vi see
 Guddommen Ansigt til Ansigt...« (G.P. bd. 5 s. 159)

Menneskets store bestemmelse er altså at forbinde himmelen og
 jorden i fortsættelse af den skaberakt, Gud øvede, da han ånde-
 de liv i jordklumpen. Dette opnås dog ikke ved menneskets egen
 anstrengelse, for forklarelsen sker ved, at mennesket betragter
 sig selv i et andet lys, end det lys det selv kan kaste over livet,
 og tror, hvad det kun er i stand til at se i billeder (jvf. 1 kor
 13,12).

For at præcisere forholdet mellem Gud og menneske og for at knytte til ved Grundtvigs fremhævelse af, at Gud indblæste sin livsånde i mennesket, vil jeg gennemgå første halvdel af nummer 239 i Sangværkets 4. bind:

- 1 Skabt er baade Jord og Himmel
Af Guds Tanker, ved Guds Ord,
Af Guds Skaber-Kraft, af Aanden
I al Skabning findes Spor.

I første strofe giver Grundtvig udtryk for sit grundlæggende skabelsessyn, som er fundamentalt for hans teologi, men også for hans menneskesyn og holdning til livet i det hele taget: Alt det, der er til, både jorden og himmelen, skylder Gud sin tilblivelse. I alle skabninger findes spor af den kraft, som var i det Ord, Gud skabte med. Det vil sige, at Gud har præget den verden, han har skabt, med sin Ånd.

- 2 Og hos Mennesket, i Sjælen
Der er Glimt af Skaber-Aand;
I det Smaa Gud efterligne
Det kan vi med Mund og Haand.

Mennesket er dog i særlig grad blevet præget af Guds Skaber-Ånd. ³ Selv om mennesket kun har et glimt af Skaber-Ånden, gør dette glimt dog mennesket til noget specielt; det er nemlig af den grund blevet i stand til at efterligne Gud, men kun i det små. Grundtvig kender menneskets begrænsede muligheder set i forhold til den almægtige Gud:

- 3 Lidt har vi kun af Guds Fylde,
Lidt af Magt og lidt af Vid,
Og af Godhed endnu mindre,
Korte Syn og stakket Tid;
- 4 Men det Lidt kan dog os lære,
Han, i Hvem Alt har sin Rod,
Er Alvidende, Almægtig,
Evig stor og iegod.

For at mennesket skal kunne stå i levende forbindelse med Gud, må der være noget hos mennesket - om end det kun er en lille smule - der korresponderer med Guds liv. Hvordan skulle det ellers kunne modtage indtryk fra Gud og give udtryk for det, som det har modtaget? Svaret på spørgsmålet om, hvad det er, der kan sætte mennesket i levende forbindelse med Gud, finder Grundtvig ved at henvise til ordet, som Guds afbillede i menneskets mund (udtryk) og i dets hjerte (indtryk):

- 5 I vor Mund og i vort Hjerte
 Han afbilded saa sit Ord,
 At med Fynd vi kan udtale
 Alt hvad indeni os boer.
- 6 Vel er vi kun Støv og Aske,
 Og vor Gud er Alt i Alt.
 Dog med os som med sin Næste
 Skifte Ord kan Gud om alt.

Munden og hjertet

At Gud kan tale med mennesket som sin næste skyldes, at han har afbildet sit Ord i menneskets mund og hjerte. Det ord, som kan sætte mennesket i forbindelse med Gud, sådan som det oprindelig var hensigten, kaldes for 'genlyds-ordet'. Det er en genlyd af Guds Skaberord og et udtryk for gudbilled-ligheden:

I Begyndelsen var Ordet,
 Genlyds-Ordet i vort Bryst,
 Ei begravet, men dog jordet,
 Himmelfødt med jordisk Røst,
 Mægtede kun alt at nævne,
 Havde ingen Skaber-Evne
 Kunde dog med ydmyg Bøn
 Hos Guds-Ordet, hos Guds Søn,
 Lys og Liv sig laane! (GSV V 193,2)

Her er tale om det, som oprindeligt var hensigten med Guds skaberværk: Genlydsordet, som altså ikke selv havde nogen skaberevne - den egenskab er forbeholdt Gud - kunne leve så tæt sammen med sit ophav, Guds-Ordet, at det her kunne finde oplysning om sig selv, om sin egen gåde, og samtidig hente kraft hos den livskilde, som Guds Ord er.

Det er vigtigt, at Grundtvig med udtrykket 'Gienlyds-Ordet' ikke forstår evnen til at tale slet og ret; det er ikke heri menneskets gudbilled-lighed ligger, men - som Erik Krebs Jensen skriver - i »evnen til at høre Guds Ord, dvs. at lade hjertet bevæge af Ånden deri og lade den samme Ånd med genlyd fra hjertet fare ud gennem munden tilbage til Gud«. ⁴

Da Gud ved skabelsen indblæste sin livsånde i mennesket, så det fik liv som alle andre levende væsener, afbildede han samtidig sit Ord i menneskets hjerte. Det resulterede i, at mennesket fik sans for Åndens liv, og det er herved, at det adskiller sig fra de umælende:

Liv og Død i Haandens Verden
 Har, som Kvæget, ogsaa vi,
 Men det ses paa Levnets-Færden,
 At Guds Aande er deri,
 Vi kan føle i vort Hjerte
 Aandens Glæde, Aandens Smerte,
 Skiøndt vort Hjerte er af Kiød.

Med vort Liv gik Morgenrøden
 Over Nattens Verden op,
 os til Livet ei til Døden
 Skabde Gud med Sjæl og Krop,
 Hvad vort Hjerte higer efter
 Er de evig friske Kræfter,
 Aande-Livets Kilde-Spring. (GSV V 252, 1-2)

I menneskets hjerte er der en længsel efter det liv, som Ånden skænker, dvs. en længsel efter Gud. Menneskehjertet føler, at det hos Gud finder »evig friske Kræfter«, hvilket betyder, at det evige livs kilde er hos Gud selv. Hensigten med menneskets

skabelse er, at mennesket skal leve; døden er noget fremmed, unaturligt, som ikke hører skaberværket til.

Når det hedder, at menneskets hjerte kan føle Åndens glæde og smerte, er det et udtryk for, at menneskehjertet er modtageligt for Guds Ånd, dvs. at det kan bevæges af Guds Ord. Menneskehjertet kan på denne måde formes af Gud selv, så det efterhånden ved Guds fortsatte skaberakt kommer til at ligne Guds hjerte, sådan som det var Guds hensigt fra begyndelsen.⁵

O Du, som skabde Hjerte mit,
 Det dybe, underfulde,
 O dan det efter Hjerte dit,
 Til Himmel-Speil i Mulde... (GSV IV 78,5)

22. søndag efter trinitatis 1839 var temaet for Grundtvigs prædiken Guds hjerte og menneskets hjerte og forbindelsen mellem disse to. Grundtvig siger her (G.P. bd. 12 s. 355), at det, som hele kristendommen drejer sig om, er, at Gud virkelig har et hjerte, så den, der vil forstå og takkes Gud, må også selv have et hjerte. Men at forstå dette lader sig ikke gøre uden om evangeliet, der åbenbarer Guds kærlighed i Kristus, som havde »det uden Sammenligning menneskekærligste, ømmeste og mest medlidende Hjerte, der nogensinde bankede på Jorden«, netop fordi han som Guds Ord »var sin Faders udtrykte Billede« (G.P. bd. 12 s. 356). Betingelsen for, at der kan være en levende forbindelse mellem Gud og menneske, er den, at Gud har et hjerte, ligesom mennesket har et hjerte.

»...den store evangeliske Sandhed, at Hjertet er det Menneskelige hos Gud og det Guddommelige hos Mennesket, som gør at der kan være sand og levende Forbindelse mellem Begge, gør at Himlen kan ynkes over Jorden og Jorden slaae i Takt med Himlen, gør at Støv og Aand kan formæles i et evigt Bryllup, denne store evangeliske Sandhed maae vi aldrig tabe af Sigte, men skal stræbe at blive stedse mere fortroelige med; thi i samme Grad som den faaer Indgang hos os, i samme Grad føle vi Guds Nærværelse og føle os knyttede til Ham med Kærlighed, som er Fuldkommenheds Baand.« (G.P. bd. 12 s. 356)

For Grundtvig er skaberværkets fornyelse og fuldendelse at forstå som en hensmelten i kærlighed. Derfor er hjertet for ham det sted, hvor Gud genskaber Paradis på jorden, for det er netop i hjertet, at Guds Ord og Ånd kan gøre sin virkning. Hjertet er så at sige det sted, hvor menneskeligt og guddommeligt mødes som støv og Ånd. Forudsætningen for, at Gud kan være nær hos mennesket, og mennesket kan kende - og føle - Guds nærvær, er altså, at både Gud og menneske har et hjerte. Med Guds Ord og Ånd knyttes en sand og levende forbindelse eller vekselvirkning mellem det himmelske hjerte og de jordiske støv-hjertes. Dette citat er væsentligt som baggrundsforståelse for Allchins anliggende i ovennævnte artikel. Hans pointe er bygget op omkring en passage fra en af Grundtvigs sene prædikener, hvori det om Helligånden hedder...

»...thi paa ham (Kristus), der udkom fra Faderen og kom til Verden, som en af os i alle Maader, kun uden Synd, og forlod Verden og foer til Himmels med et Legeme af Kjød og Ben, - paa ham har jo den Helligaand bevist, at han (Helligaanden) i Mennesket baade kan og vil gjøre alt himmelsk jordisk og alt jordisk himmelsk, ikke saa det ene paa papistisk Viis forvandles til det andet, men saa (at) de hjærtelig sammensmelte med hinanden i Kjærlighed, ligesom Sjæl og Legeme hos Vorherre Jesus Kristus, den Guds og Menneskens Søn, hos hvem det himmelske i Sandhed blev jordisk, og det jordiske blev himmelsk, det evige blev timeligt og det timelige evigt, som det er sket og skal ske i hele hans troende Menighed, der paa Jorden timelig bærer det evige Liv i sig og skal i Himlen evig føre sit timelige Liv med sig, i Vorherres Jesu Kristi Navn, Amen!«⁶

Allchins engelske oversættelse af dette uddrag af Grundtvigs prædiken til 19. søndag efter trinitatis 1862 lader Kristus være den, der i mennesket vil gøre alt himmelsk jordisk og jordisk himmelsk. Men når man erindrer sig Grundtvigs stædige insistensen på, at der om Helligånden siges 'han', fordi det er væsentligt, at Helligånden opfattes som en person ligesom Faderen og Sønnen, på hvem der ved dåben aflægges bekendelse, så vil man

også ved nærlæsning af dette citat kunne forstå, at Grundtvig taler om Helligånden som den Skaberånd, der i mennesket forbinder himmel og jord, idet det menneskelige og det guddommelige sammensmeltes i hjertens-kærlighed.

Denne sammensmeltning i hjertet - eller forening i kærlighed - af åndeligt og legemligt, guddommeligt og menneskeligt, er jo kun mulig, fordi hjertet er det menneskelige hos Gud og det guddommelige hos mennesket. Hjertet repræsenterer hos mennesket den »openness of our human life and of all creation to the transforming power of God« (s. 108), som Allchin omtaler. For det er hjertet, der er modtageligt og åbent over for Guds Ord. Derfor prises menneskehjertet også lykkeligt, når det lader sig bevæge af Guds Ånd. Derved får hjertets længsel nemlig retning og bliver til et kristeligt håb:

Lyksaligt det Hjerte i Menneske-Bryst
 Med Frygt og Haab,
 Som liflig bevæges ved Himmelens Røst
 Og Aandens Raab!
 Det Værelse har i sin Hytte lav,
 Til Længselen dyb som det store Hav,
 Til Haab, der sig høiere svinger,
 End Ørne og Engle paa Vinger! (GSV IV 271,3)

Tabet af Guds Ånd

Den alvorligste konsekvens af syndefaldet er for mennesket den, at det har tabt sansen for Guds Ånd. Dette udtrykkes af Grundtvig på forskellige måder: Mennesket er ved tabet af Guds Ånd blevet til støv, der er sammensunket i sig selv (GSV II 128,6); det ved, at dets hjerte skal være et tempel for Guds Ånd, men templet er sunket i grus (GSV III 122,8); i hjertet finder vi ikke Helligånden, men kun dunkle spor af den (GSV III 122,11+12).

Saa ilde foer dit Mester-Værk,
 Med Aande din begavet,
 Det vel din Fiende var for stærk,
 Men han det undergraved!

Udvendig mangengang endnu
 Guddommelig er Glandsen
 Dog for Guds Aand i Sind og Hu
 Indvendig fattes Sandsen!

Ja, Skinnet af Guds Skaber-Haand
 Vort Aasyn har vel arvet,
 Men dødt er Kiød dog uden Aand
 Hvor fiint det end er farvet! (GSV III 212,3+8+9)

Menneskets situation, som den fremstilles i ovenstående tre strofer, er temmelig håbløs. Ganske vist er Guds fjende ikke stærk nok til at vinde den endelige sejr over mennesket, Guds mesterværk, men følgen af menneskets vildfarelse er den, at der udvendigt kun er en afglans af Guds Skaberhånd - et billede på Guds Ånd - tilbage hos mennesket. Indvendigt, dvs. i hjertet, mangler menneskets sans for Guds Ånd.

Når Grundtvig taler om syndens radikalitet og i den forbindelse fremhæver, at mennesket har tabt sansen for Guds Ånd og altså dermed mistet evnen til at kunne høre Guds Ord, sker det for at understrege, at mennesket intet guddommeligt kan tage selv; der må en nyskabelse til. Guds Ånd må på ny indblæses i det sammensunkne støv, førend mennesket igen kan komme til at stå i levende forbindelse med Gud.

Med synden fulgte døden, den legemlige såvel som den åndelige. Ved åndelig død forstår Grundtvig, at mennesket i den tilstand har mistet sin oprindelige, medskabte evne til at kunne stå i levende forbindelse med Gud. Den åndelige død viser sig ved, at mennesket ikke længere kan høre Guds Ord og derfor heller ikke kan tale om de åndelige og evige ting. Grundtvig forklarer den åndelige død som en følge af, at mennesket har mistet Guds Ånd, hvilket fremgår af dette citat fra hans prædiken til 12. søndag efter trinitatis 1834:

»...men Synden kom i Verden ved Menneskets egen Skyld og Døden udsprang af Synden ikke blot den legemlige Død men først og fremmest den Aandelige, som er Skilsmisse fra Gud, ved Tabet af Hans Aand som gjør Sjælen levende, Forstummelsen af det Guds Munds Ord hvorved Mennesket lever, thi naar det skeer, naar Han tager sin Aand fra os da opgive vi Aanden og synke i vort Støv, da blive vi døve med aabne Øren, Døve for Ordet om de himmelske og evige Ting og stumme med løste Tunger, stumme til levende Tale om det usynlige i os og over os; da taber Menneske-Ordet sin Herlighed...« (G.P. bd. 7 s. 290)

Det ses af dette citat, at den åndelige død, som er en åndelig døv- og stumhed, er fravær af netop de medskabte kvaliteter hos mennesket, som sætter det i stand til at »Ligne sin Gud paa det Bedste / Og tale med Ham som sin Næste« (GSV IV 271,2), og dermed leve ifølge sin bestemmelse. Synd og åndelig død er for Grundtvig i langt højere grad »Skilsmisse fra Gud ved Tabet af Hans Aand«, end det er et begreb, der dækker over menneskets moralske brist.

Dåben: »Et Gienfødelsens og Fornyelsens Bad i den Hellig-Aand«

Ud over Johs 6,63 og Gen 2,7, der taler om Guds livgivende Ånd, er også Ps 104,29f en vigtig bibelhenvisning for Grundtvig, fordi der her både tales om fravær af Ånd, som fører til død og tilbagevenden til støv, og om nyskabelse ved Ånden:

**Indsamles Guds Aande,
Vi synke i Støv,
Udsendes Guds Aande,
Udspringer som Løv
Vort Liv i Guds Billed, forbrudt og forspildt,
Fornyet dog snildt (GSV V 157,4)**

Det gælder stadigvæk, at hver gang Gud udsender sin Ånd, så bliver nyt liv til. Ved *nyskabelsen* sker der det, at livet i Guds billede fornys. Fornyelse er et af de udtryk, som Grundtvig

bruger om dåben, men herudover anvender han også ordet genfødsel om dåben med henvisning til Jesu samtale med Nikodemus (Johs 3,1-21). Men også beretningen om den opstandnes besøg hos disciplene, som holdt sig indendøre af frygt for jøderne (Johs 20, 19-23), bruger Grundtvig til at belyse betydningen af dåben, fordi Jesus som det opstandne Guds Ord i denne fortælling skaber nyt liv hos disciplene, da han ånder på dem og siger: »Modtag Helligånden!« Desuden anvender Grundtvig prædiketeksten til fastelavnssøndag (Matth 3,13-17), hvor der fortælles om Jesu dåb, Guds røst fra himmelen og Helligånden, der daler ned over Jesus som en due. Endelig bruger Grundtvig prædiketeksten til 12. søndag efter trinitatis (Mk 7,31-37) om helbredelsen af en døvstum som et billede på, hvad det er, der sker ved dåben. Kirken bliver, når Grundtvig prædiker over denne tekst, til det sted, hvor Kristus åndeligt gør det ved menigheden, som han i legemlig skikkelse gjorde, da han helbredte den døvstumme:

»Herrens Huus vor Herres Jesu Christi Kirke, det er intet Been-Huus og intet Lig-Huus, ingen Bog-Lade eller Skriver-Stue, men det er en guddommelig Anstalt, for de aandelig Døv-Stumme...nei en guddommelig Anstalt hvor det gaaer aandelig, som det gik legemlig, da Herren ved sin synlige Nærværelse lagde sine Fingre i den Døves Øren, spyttede og rørde ved hans Tunge, sigende Ephata: lad dig op, det var ikke Fuseri, men Skabelse, og saaledes er Daaben en sand Gienfødselse og Fornyelse og Nadveren en virkelig Forening med Herren til Salighed Amen, i Jesu Navn Amen!« (G.P. bd. 6 s. 299)

Dåben er *sand* genfødselse og fornyelse og nadveren er *virkelig* forening med Herren.⁷ Ved gudstjenesten er Herren selv åndeligt til stede i Ordet, og når det lyder i Åndens kraft, er det en skaberakt, ligesom jo alt er blevet til ved Guds Ord (Johs 1,3). Om den skabelse, som dåben er et udtryk for, bruger Grundtvig udtrykket »et Gienfødselsens og Fornyelsens Bad i den Hellig-Aand« (jvf. Tit 3,5). Ved dåben indgydes *Helligånden* til liv, og ved dåben *genfødes* Guds billede hos den døbte, hvilket også kan udtrykkes på den måde, at Guds skabning *fornys* ved dåben:

Det Vandbad i Ordet, som Herren, vort Haab,
 Med Almagt omgjordet, gav navn af s i n Daab,
     Vor Syndighed døder,
     Guds Billed gienføder,
 Fornyer den Skabning som kom fra Guds Haand
 Indgyder til Livet os S a n d h e d e n s A a n d!
 (GSV III 223,3 = V 101,1)

Gud ånder på sit menneske igen

Almægtig Han os giennem Sky
 Indblæser Liv og Aand paany. (GSV IV 7,6)

I ovenstående strofe parallelliserer Grundtvig Guds nyskabende handling med hans første skabelse af mennesket, hvilket da også fremgår af første strofe i samme salme. Som Gud indblæste liv og ånd i mennesket på skabelsens morgen, sådan indblæser han liv og ånd i dag igen i det samme menneske.

Det gør Han med sit Guddoms-Ord
 Ved Sjælens Bad og Naadens Bord (GSV IV 7,7)

Ved hjælp af beretningen i Johs 20,19-23 viser Grundtvig, at Guds Ånd, som mennesket modtager ved dåben, kun kan modtages i form af et ord, det Ord, hvorpå Helligånden kendes. Ligesom Jesus udrustede sine disciple med Helligånden, idet han åndede på dem og sagde: »Modtag Helligånden!« således må vi også kende Guds Ånd ved dåben og ved nadveren på de ord, som ledsager tegnet:

Og J e s u Aand i allen Stund
 Som af ham selv u d s e n d e s,
 Kun i et Ord af J e s u M u n d
 M o d t a g e s kan og kiendes,
 Som da den f ø r s t e Paaskedag
 Han m u n d l i g gav sit Vennelag
 Med O r d e t H e l l i g å n d e n. (GSV V 239,7)

Da det er ved dåben, mennesket modtager Helligånden med de ord, der lyder dér, er det vigtigt for Grundtvig af fremhæve, at den dåb, vi døbes med, er Jesu dåb. I sine prædikener til fastelavnssøndag forekommer det af og til, at Grundtvig sidestiller Jæsus dåb med vor dåb:

»See, da er det ved din Daab og intet andet Steds, at Himlen aabner sig over dit Hoved, dit Hoved som er Jesus Christus, og Aanden, den Hellig-Aand kommer og hviler på dig, som den vise Talsmand, hvis Ord er Liv og Aand, og den evige Trøster, som aldrig forlader dig, og Røsten fra Himlen: denne er min elskelige Søn i hvem Jeg finder Velbehag gienlyder i dit Hjerte, og dermed i alle dine Børn, i det Guds Aand vidner med deres at de ere Guds Børn og Arvinger, Christi Med-Arvinger til det evige Liv!«
(G.P. bd. 8 s. 140)

Ved dåben åbner himlen sig over os, vi modtager Helligånden, og ordene lyder til os, de ord, som Ånden kendes på, og som udtrykker, at Gud har taget os til sig som sine børn, sådan som han også har skabt os til at være det fra begyndelsen. Derfor bliver ordene, som siges ved dåben også af stor betydning - og af disse ord især trosbekendelsen eller »Troens Ord«, som Grundtvig også kalder den, og døbeordene. Vi bekender tro på Gud Fader, Søn og Helligånd, og vi døbes i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn.

Grundtvigs teologi om det levende Ord er en dynamisk teologi, fordi den implicerer, at Helligånden er til stede i Ordet. At Ordet er levende betyder, at det skaber, idet det lyder. Hvad det er, Helligånden skaber med sit levende Ord hos de troende, kan kun formuleres billedligt, »thi i tro vandrer vi her, ikke i skuen« (2 kor 5,7). I det følgende citat fra Grundtvigs prædiken til anden pinsedag 1839 hedder det, at troens ord i hjertet skaber Guds rige, som på den måde bliver præsentsk nærværende (jvf Luk 17,21):

»men de Troende følte og føle dog ligefuldt, at Kirken har ret (når den altid har hævdet, at den havde Helligånden,

fordi den havde Guds levende Ord - min parentes, HB), fordi Troens Ord virkede i deres Hjerte større Ting end alle Sprogs Forsamling paa Tungen kan være, ja større Ting end der paa Jorden kan udtales, skabde med eet Ord et lille Himmerig, der hvor før var et Helvede.« (G.P. bd. 12 s. 235)

Med troens ord, som Grundtvig også kalder apostelordet, følger også Helligånden, og når den falder på os, det vil sige, når trosbekendelsens ord siges med munden og bliver troet med hjertet, så skaber Guds Ånd Guds rige i hjertet med retfærdighed, fred og glæde (G.P. bd. 6 s. 225). Bag denne teologi ligger Rom 10,8: »Ordet er dig nær, i din mund og i dit hjerte (nemlig det troens ord som vi prædiker).« Med Ordet er også Helligånden nærværende, når altså man tror med hjertet og bekender med munden. (Jvf. GSV V 265 Min Mund og mit Hjerte). Om dette forhold siger Grundtvig 6. søndag efter påske 1833:

»...vi ved han (= Helligånden) er ogsaa virkelig udsendt til os, og er ikke langt fra Nogen af os, naar vi kun vil føle og finde ham, thi han neddaler til os i vor Daab og i ham lever og røres og er den Christne Menighed alle Dage, saa naar vi hjertelig tilegne os Troens og Daabens Ord, da har vi ham blivende i os, da høre vi ham vidne med vor Aand, at vi ere Guds Børn...« (G.P. bd. 6 s. 218-19)

Det er jo netop ved dåben, at mennesket bliver Guds barn, og det er derfor, Guds Ånd herefter kan vidne med menighedens ånd, om at vi er Guds børn (Rom 8,16), hvilket udtrykkes med trosbekendelsens ord.

Vi fødes med Herren

Når Grundtvig taler om dåben som et »Gienfødselsens Bad i den Hellig-Aand«, sker det med baggrund i inkarnationens mysterium. Den ufattelige kendsgerning, at Guds Søn blev menneskenes søn, åbner muligheden for, at det omvendte forhold også kan lade sig realisere, nemlig at menneskebørnene kan blive Guds

børn på ny. Men ligesom Guds-Ordets menneskevordelse er et mysterium, er også menneskets genfødselse en gåde (jvf. Johs 3,4):

Menneske maa man fødes til,
Om man skal Menneske blive,
Fødes paany hver dødfødt Sjæl,
Om den skal komme tillive,
Menneskens Søn er Manden ny,
Deler med os sit Liv og Ly,
Det er Gienfødselsens Gaade!

Sønnen af Gud er født som vi,
At han som vi kunde blive,
Fødes som han maa atter vi,
At vi som han kunne blive,
Han, som er baade Gud og Mand,
Fødtes jo selv af Aand og Vand,
Saa fødes vi til Guds Rige! (GSV IV 344,1+3)

Der er to forhold, som spiller ind i den sidste af ovenstående strofer, hvad angår sammenligningen mellem Jesu liv og menneskers liv. For det første er det en hovedsag for Grundtvig at understrege, at Jesus virkelig fødtes som et menneske og voksede legemligt og åndeligt, som alle mennesker gør (»Sønnen af Gud er født som vi,/At han som vi kunde blive«). For det andet parallelliserer Grundtvig Jesu dåb med vor dåb (»Fødtes jo selv af Aand og Vand,/Saa fødes vi til Guds Rige!«).

Med undfangelse og fødsel skænkes livet. Derefter følger væksten. Sådan forholder det sig i »Haandens Verden«, og således forholder det sig også i »Aandens Verden«. Ikke desto mindre er den tanke meget udbredt, at man skal begynde bagfra, sådan at forstå, at man forsøger på ved egen kraft både at blive levende og at vokse. Men Jesus har selv som det nye menneske vist vejen, »saa det er kun ved Delagtighed i Hans Natur, vi kan blive nye Mennesker eller rettere blive Lemmer på det nye Menneskes aandelige Legeme.« (G.P. bd. 11 s. 111).

Som det gik til med Jesu undfangelse, fødsel og vækst i Ånden, sådan må også det nye menneske undfanges, fødes og vokse hos den, der bekender troen og døbes derpå: ⁸

»Ligesom derfor Jesu Christi Liv paa Jorden begyndte med en dunkel Undfangelse og Fødsel af en Kvinde, og tog kun med Aarene til i Viisdom og Guds Nåde, til det blev dygtigt til al god Gerning, saaledes maa ogsaa det ny Menneske aandelig undfanges og fødes i vort troende Hjerte, uden at vi selv kan gjøre det Mindste dertil eller veed det Mindste deraf, undtagen forsaavidt vi dunkelt føle Livskraften, og kun af Velsignelsen, som dermed følger, er det vi voxe baade i Viisdom og Guds Naade.« (G.P. bd. 11 s. 112)

Det fremgår med stor tydelighed, at det nye menneskes vækst i hjertet og dets fremgang i visdom ikke kan provokeres frem eller på anden måde tilkæmpes, men alene skyldes Guds nåde. Det nye menneskes undfangelse, fødsel og vækst er nemlig Helligåndens gerning. Det er Helligånden, der som Dåbens Ånd begynder den gode gerning hos de kristne, men det er også den, som vil fuldføre denne gerning indtil Jesu Kristi dag (Fil 1,6):

»See, naar nu det er skeet, naar vi troe paa Daabens Aand, som Ham der ene kan og vil fortsætte og fuldende den gode Gierning han ved Troen og Daaben begyndte i os, da først kan Han begynde at arbeide paa os med Kraft og Virkning...« (G.P. bd 8 s. 354)

Menneskenaturen fornys

Udsend din Aand og skab os om,
Gud-Fader i det Høie!
Forny den Støvets Helligdom,
Dig evig staaer for Øie! (GSV III 212,1)

Når Grundtvig kalder dåben et »Fornylsens Bad i den Hellig-Aand«, sker det med baggrund i den forestilling, at kød uden

ånd er støv, sammensunket i sig selv. Derfor skal der en fornyelse ved Helligånden til, så støvet igen kan rejse sig og leve - eller med et paulinsk udtryk: kan blive et tempel for Helligånden (1 kor 6,19). Dette sker, når Gud åbenbarer sig i Guds-Ordet og døber os med vand og Ånd:

Der skaber Han igien os om
Til Aanden sin at ligne,
Saa Han i os sin Helligdom
Sit Billed kan velsigne!

Det Ny begynder indenfra,
Skjønndt udenfra det stammer,
Thi Hjertets Tro ved Mundens Ja
Den Hellig-Aand annammer!

Da gienfødt vorder Aandens Sands
... (GSV III 212, 22-24)

Når Gud fornyr mennesket, så sker det ved nyskabelsen ved dåben, hvorved vi gøres til Helligåndens tempel, fordi Kristus selv som Guds billede åndeligt fødes og vokser hos os. Fornyelsen begynder indefra med hjertets tro. Som tidligere nævnt har mennesket guddommelig glans i det ydre, men mangler sans for Guds Ånd i det indre. Men med støvtemplets fornyelse genfødes Åndens sans.

Hjertet vel maa skabes om
Naar det er forstenet,
Men til det, hvoraf det kom:
Kiød med Aand forlenet,
Hjertet og, som har bekiendt
Al sin Skyld og sig omvendt,
Er det, som f o r n y e s ! (GSV V 51,5)

Når Grundtvig i ovenstående strofe siger, at hjertet skal nyskabes til det, hvoraf det kom, udtrykker han, at det som oprindeligt var menneskets bestemmelse - nemlig at forbinde himlen og jorden, altså det guddommelige med det menneskelige i sig

selv - stadigvæk er den eneste redning for det forstenede hjerte. Der må fornyelse til, så den oprindelige situation, som var Gudvillet og derfor sand og rigtig for mennesket, kan reetableres:

»ja, det er soleklart, at kun den samme Gud, som dannede os af Støv og blæste Livsaande i vor Næse, kun Han kan fornye os til rette Mennesker i sit Billede og efter sin Lignelse, som vandre med Ham i Sandheds Retfærdighed og Hellighed og dele med Ham den guddommelige Natur, som er reen og himmelsk K i æ r l i g h e d !« (G.P. bd. 12 s. 320)

For at kunne blive fornyede til rette mennesker i Guds billede, som er Kristus selv, må vi også få del i Jesu guddommelige natur, hvilket sker ved at modtage hans Ånd, som derefter bor hos os og arbejder i os. Men her ligger en meget væsentlig pointe hos Grundtvig: *Fornyelse i Guds billede er en fornyelse af menneskenaturen.*

Det er klart, at mennesket ikke ved egen kraft kan udvikle gudsbilledet hos sig til stadig større lighed med Gud, men fornyelsen af menneskenaturen er en virkelig fornyelse af den sande menneskelighed. Der er ikke tale om, at det menneskelige skal fjernes og erstattes af det guddommelige; det skal i stedet *sammensmelte* med det guddommelige:

»...thi vist er det Guddoms-Kraften som virker Alt, men det er Menneske-Ligheden der skal virkes paa, og det n y M e n n e s k e, der skal fødes og opvoxe paa Jorden til vor Herres Jesu Christi Ære, maa først og fremmest være et Menneske og skal evindelig være et guddommeligt Menneske, ligesom den eenbaarne Søn er evindelig en menneskelig Gud...« (G.P. bd. 10 s. 226)

Det er vigtigt at markere Grundtvigs forståelse af fornyelsen som en fornyelse af menneskenaturen. Grundtvig holder stædigt fast ved, at menneskenaturen, som den er skabt, og som den var bestemt til at udvikle sig, er Gud-velbehagelig, så det kun er synden og døden, der er skyld i dens fordærvelse:

»vi er skabt i Guds Billede og efter Hans Lignelse, saa det er ingenlunde Menneske-Naturen, men kun Synden, der gjør os fremmede fra Gud...« (G.P. bd. 11 s. 110)

At mennesket på grund af synden er blevet fremmed for Gud, kan der kun rådes bod på, ved at Gud bliver menneske, så mennesket ved Jesus, som er både Gud og mand, på ny kan få del i den guddommelige natur. Herom skriver Grundtvig i sin prædiken til 1. søndag efter helligtrekonger 1838, som jeg vil referere dele af i det følgende:

For at få del i Jesu guddommelige natur må vi tilegne os hans menneskelige natur, der vil udvikle sig i os, ligesom den udviklede sig i ham. *Den guddommelige natur er nemlig ikke væsensforskellig fra den menneskelige*, kun i fuldkommenhed er den højt hævet over den, for den guddommelige natur er uden synd. Det er ud fra denne betragtning man skal forstå, at »Mennesket er virkelig skabt i Guds Billede og efter Hans Lignelse, den menneskelige Natur fra Begyndelsen skabt og skikket til at sammensmelte med den Guddommelige, som det skedte, da Ordet blev Kiød og boede iblandt os.... og som begge Naturer skal sammensmelte i alle dem, der blive Eet med Sønnen, ligesom Han er Eet med Faderen.« (G.P. bd. 11 s. 109-110) Her kombineres johannæisk teologi med Irenæus-inspiration: Jesu på én gang menneskelige og guddommelige natur, sammensmeltet i ham til at være det sande Gud-billede, er det, som de døbte får del i, så disse to naturer kan sammensmelte hos dem, hvorved de døbte bliver ét med det guddommelige (Johs. 17,20-23).

Kærlighed

Kiærligheds og Sandheds Aand!
 Jords og Himmels Hjerte-Baad
 Knytter Du alene;
 Os forlene deilig røst,
 Os opløde, dybt i Bryst,
 Dine Flammer rene! (GSV I 348,1)

I ovenstående strofe formulerer Grundtvig, at adskillelsen mellem jord og himmel, mellem menneskeligt og guddommeligt, ophæves, når hjertebåndet knyttes mellem disse to, når altså kærligheden får råderum. Men dette sker kun, når Kærlighedens og Sandhedens Ånd virker, når altså Guds egen Ånd, Faderens og Sønnens Ånd, vil det.

Når Grundtvig taler om den kærlighed, som genopretter forbindelsen mellem Gud og menneske, knytter han til ved skabelsestanken og henviser til Guds gode skabervilje, som netop er et udtryk for hans kærlighed: Gud skabte ud af sin kærlighed og kan ikke holde ud at være passiv iagttagere til, at hans gode skaberværk ødelægges:⁹

»...det er jo Gud, som har skabt Menneske-Naturen og skabt den i sit Billede og sagt, det var Altsammen saare godt, saa vel kunde Menneske-Naturen komme saaledes til Skade og Ulykke, at der for menneskelige Øine var ingen Redning eller Helbredelse, men Gud kunde umelig kalde det Redning og Helbredelse, naar Han tilintetgjorde sit eget Værk, istedenfor med samme almægtige Kiærlighed, som Han skabde, at gienløse, gienføde og fornye, som Aanden siger: vi skal fornyes efter Hans Billede, som skabde os.« (G.P. bd. 10 s. 334)

Muligheden for, at menneskenaturen kan reddes eller helbredes, er *allerede nu* skaffet til veje, ved at Gud har åbenbaret sin kærlighed til mennesker ved sin enbårne Søn, som med sin død og opstandelse har godtgjort, at Guds kærlighed er stærkere end både synden og døden. Men der er også fremtidsperspektiv i Grundtvigs tale om Guds kærlighed. Med kærlighedens vækst forholder det sig, som Paulus skriver i sit første brev til korinterne kapitel 13 vers 12: »Nu ser vi jo i et spejl, i en gåde, men da skal vi se ansigt til ansigt; nu kender jeg stykkevis, men da skal jeg kende fuldt ud, ligesom jeg jo selv er kendt fuldt ud.« Denne tankegang synes også at ligge bag følgende citat:

»...Kiærlighed er Livets store Hemmelighed, som her hverken kan udgrundes eller med Ord forklares, fordi det er Faderens Hemmelighed der først aabenbares, naar vi see

Ham Ansigt til Ansigt, men som kan og skal være og leve og virke i os, og yttre sig hos os ikke i søde eller pralende Ord men i al god Giernings Øvelse...Da skal vi mærke med Fryd at Guds Kiærlighed er og bliver i os og voxer hos os, mærke det paa Livet og Kraften i vor Tro og vort Haab, ja paa den salige Overgang fra Døden til Livet...« (G.P. bd. 9 s. 243)

Karakteristisk for Grundtvigs opfattelse af Guds kærlighed er, at den er bundet til erfaringen, til selve menneskelivet. Guds kærlighed er en erfaring af, at der er en magt, der er stærkere end døden. Dette er den korteste formulering af, hvad det evige liv er. Som menneske er man jo netop underlagt døden som en uomgængelig kendsgerning, som man intet kan stille op over for ved egen kraft. Men Guds kærlighed, som mennesket ikke kan tilkæmpe sig eller gøre sig fortjent til, kan erfares i menneskelivet som den magt, der er stærkere end døden. Derfor kan vi også have et begreb om, hvad det evige liv er. Herom taler Grundtvig i en prædiken til 2. pinsedag 1838 over Johs 3,16, som i det følgende kombineres med Rom 5,5: »Guds kærlighed er udgydt i vore hjerter ved Helligånden«:

»...men denne Tro på Guds Kiærligheds Storhed og Magt over Døden vilde dog altid være vaklende og Livshaabet svagt, hvis vi slet ikke heneden kunde lære af Erfaring at kiende den Kiærlighed, som virkelig er stærkere end Døden, saa det andet Led af Evangeliet, den Aabenbaring, at Guds Kiærlighed er udøst i vort Hjerter ved den Helligaand, som os er skænket, det hører visselig til...thi vi kan umuelig have det evige Liv uden i en Kiærlighed der er stærkere end Døden...« (G.P. bd. 11 s. 227)

Med Guds Ånd ved dåben får mennesket samtidig den guddommelige kærlighed, som er løsningen på dets egen gåde: Hvordan skal det Gud-skabte menneskeliv, der i sig selv er vidunderligt stort, men samtidig underlagt synden og døden, komme i sit oprindelige forhold til Gud, dvs. få del i Guds evige liv? Det sker kun ved hjælp af den kærlighed, der er stærkere end dø-

den, Guds egen kærlighed, som mennesket skulle have elsket Gud med, men som det nu får del i som en frugt af Hans Ånd:

Kiærlighed er Lovens Fylde
 Og Fuldkommenhedens Baand.
 Den er hvad vor Gud vi skyldte,
 Den er Frugten af Hans Aand.
 Derfor med Guds-Kiærligheden
 Voxer op omkap Guds-Freden,
 Vorde kan vi og ved den
 Eet med Sjælens bedste Ven. (GSV IV 263,3)

Menneskelighed og kristendom

Kaj Thanings hovedanliggende er at godtgøre, at Grundtvig i virkeligheden med sin klare adskillelse af menneskeligt og kristeligt var med til at fremme sækulariseringsprocessen. Således henviser Kaj Thaning i sin disputats til Den kristelige Børnelærdoms sidste afhandling, hvor Grundtvig tager afstand fra enhver form for kristelig apologetik, fordi den fører til tvang og ikke til den nødvendige frihed. Derefter konkluderer Thaning: »Det er berettiget at kalde Grundtvig en af de danske fædre til den såkaldte 'sekularisering', og det refererede sted viser, at han er sig bevidst at være det. Han var det, fordi livet krævede det, fordi den kristne tro ellers ikke kunne komme i klart lys, han var det for sandhedens skyld.«¹⁰

Jeg mener ikke, at det er rimeligt at kalde Grundtvig for sækulariseringsteolog. Grundtvig var først og fremmest præst, sådan som det er blevet fremhævet af Helge Grell. Derfor skal også hans »omvendelse til menneskelivet« i 1832 forstås ud fra hans positive vurdering af menneskelivets betydning på skabelsteologisk grundlag. Den frihed, som kristendommen må have, for at kunne være sand kristendom, behøver ikke at have til konsekvens, at kirkens forkyndelse isoleres fra menneskelivet. Vist nok er menneskelivet kristendommens forudsætning; man må jo først kende til, hvad det er at være menneske, inden man kan fatte en smule af dybden af Guds kærlighed og føle glæden ved at

være hans barn. Men når det kommer til en tolkning af det indbyrdes forhold mellem menneskeliv og kristendom, fastholder Grundtvig skabelsestroen som udgangspunktet. I stedet for at tale om det menneskelige og det kristelige som to adskilte rum, kunne man, hvilket i høj grad ville harmonere med Grundtvigs tænkning iøvrigt, tale om en vekselvirkning mellem menneskeligt og kristeligt.¹¹

Faktisk mener jeg godt, man kan gå så vidt, som Allchin gør i førnævnte artikel; derved bliver det rimeligt at hævde, at Grundtvigs overbevisning om Guds nærvær i Helligånden og Ordet tillige med hans forståelse af kristendommen som en vekselvirkning mellem menneskeligt og guddommeligt, mellem jord og himmel, ligger som fundament for hele hans virke:

»It is this co-inherence and exchange between inner and outer, between personal and social, between earthly and heavenly which characterises Grundtvig's life as well as his teaching.....All his later activity in the world, in social and political, literary and educational affairs, can be seen as the working out of his basic theological convictions about the nearness of God to human kind, about the exchange of human and divine, and the transforming power of Christ's triumph over death, which gives us life in spite of, and in defiance of our own death.« (Grundtvig Studier 1989-1990 s. 110)

Jeg mener ikke, det er rigtigt at hævde, at Grundtvigs mål var en total adskillelse af menneskeligt og kristeligt. Tværtimod er det ham magtpåliggende at skabe sammenhæng og forbindelse og vekselvirkning. Således også når det gælder forholdet mellem åndeligt og legemligt, mellem timeligt og evigt. I stedet for at adskille det legemlige og det åndelige, og dermed det naturlige menneskeliv fra det kristelige liv, hvilket fører til mange former for vildfarelser og kunstige tankekonstruktioner, bør man igen få øjnene op for den oprindelige sammenhæng. Som et eksempel på dette vil jeg citere fra en prædiken, som Grundtvig holdt på 21. søndag efter trinitatis 1840 i Vartov:

»Ja, m. V., deri bestaaer vor Selvmodsigelse, at vi har be-
 tragtet det legemlige og det aandelige, det timelige og det
 evige Liv som Noget, der stod tvertimod hinanden, saa man
 godt kunde elske det Ene og hade det Andet... Saasnart vi,
 som troe på Jesus Christus, derimod beslutter os til at el-
 ske Livet og hade Døden under alle Skikkelser, men natur-
 ligviis elske det Aandelige og Usynlige, som er evigt, høiere
 end det Synlige, som er timeligt, og hade den aandelige
 Død langt stærkere end den Legemlige, da kommer Alt i-
 gien i sin christelige Orden, da bliver vort timelige Liv virk-
 somt, velgjørende og roligt, og da blive alle Dødens Æng-
 stelser lette at overvinde i Pagt med Livets Fyrste...«¹²

Når ord og ånd, legemligt og åndeligt, forstand og følelse, hjerne og hjerte adskilles, så bliver der kun had og foragt tilovers for selve livet, som er Guds gode gave til os. Det er i virkeligheden denne kunstige adskillelse, som Grundtvig angriber både hos pietismen og den lutherske ortodoksi. Ingen af disse to livsopfattelser tager jo udgangspunkt i det naturlige liv, som dog må være det første, både for så vidt angår det enkelte menneskes liv og folkelivet. Det er det oprindelige, Gud-givne menneskeliv, der er vort levevilkår. Dette liv skal ikke udryddes, for at noget andet og bedre kan komme til, hvad enten det nu er et særligt fromt og helligt liv, eller det er et særligt litterært oplyst liv, men det skal tværtimod udvikles og forklares fra det, det er i sig selv, til det, det fra begyndelsen var bestemt til at være, hvilket da også vil ske ved Helligåndens hjælp. Glemmes det, at vi først og fremmest er mennesker, med alt hvad det indebærer, da kommer der meget unaturligt og fremmed ind i vor tankegang og levevis, hvilket får til konsekvens, at vi, samtidig med at vi bliver fremmede over for vort eget liv, også bliver fremmede over for Gud. Derfor er det da også, at Grundtvigs nytårsønske 1. januar 1839 lyder: »Lad Folkene føle det at de er Mennesker!« (Ps 9,21) Bemærk i dette citat, at Grundtvig har valgt at skrive adjektivet 'Menneskelig' med stort begyndelsesbogstav i lighed med adjektivet Guddommeligt!

»Tit har jeg mindet og tit, om Gud vil, skal jeg endnu minde eder derom, Christne Venner, at selv vi, efter det meget

Unaturlige der er kommet ind baade i vor Tankegang og Levemaade, trænge høit til at føle dybt, vi er M e n n e s k e r, og frede om Alt hvad der i Sandhed er Menneskeligt, vel vidende, at det er det M e n n e s k e l i g e og kun det, Herren i os Alle ligesom i sig selv vil f o r e n e med det G u d d o m m e l i g e, thi han paatog sig ikke Englenes men Menneskets Natur, og hvormeget mere trænge da ikke Verdens Folk til at føle de er Mennesker og vende tilbage til det Naturlige, som altid er det Eneste, der i Tidens Længde kan bestaae og lade Guds Skabninger fryde sig ved deres Tilværelse.« (G.P. bd. 12 s. 115)

Det, det drejer sig om, er altså at lade det sandt menneskelige forene med det guddommelige, sådan som det var forenet i Jesus Kristus. Det er Grundtvigs påstand, at dette ikke blot er en lære, der er udtænkt af fornuften, og altså noget kunstigt efterhængt, men at mennesket faktisk, når først det føler, »at det er noget Stort og Herligt at være Menneske« (samme prædiken s. 116) også vil føle et savn.¹³ Men dette sker altså først, når mennesket er blevet naturligt levende:

»Ligesaa nødvendigt, som det derfor er at Evangelium maa have levende Prædikanter, som tale fordi de troe, skøndt vores Liv og vores Røst kan Ingen gjøre levende, Ingen gjøre salige, ligesaa nødvendigt er det, at Tilhørerne maa være levende Sjæle, være naturlig levende, saa de føle hvad det er at være Mennesker, føle Lyst til at leve i Aanden og at see gode Dage, som ikke endes, men føle tillige, at de fattes, hvad deres Sjæl inderligst begjærer, fattes hvad der kan stille Hjertet tilfreds igrunden og glæde Sjælen evindeligt..« (G.P. bd. 11 s. 262)

Men hvad er da til hinder for, at det menneskelige kan forenes med det guddommelige? Hvorfor er det kommet dertil, at hjertet må føle et savn? Det skyldes, siger Grundtvig i sin prædiken til pinsedag 1837, at »Synden og Døden er vore naturlige Plage-Aander« (G.P. bd. 10 s. 228). Når de kaldes naturlige plageånder, er det netop, fordi vi kender dem fra vort naturlige menneskeliv. Menneskelivets bestemmelse, hjertets forklarelse, der sker

ved en vekselvirkning mellem den menneskelige og den guddommelige natur, hindres altså af synden og døden:

Kiød skabde Gud saavel som Aand,
 Synd kun og Død dem adskiller,
 Da sønderrives Livets Baand,
 Naaden dog Sorgen formilder. (GSV IV 333,1)

Men det fremgår af de følgende strofer af denne salme, at »den Opstandnes Aandepust«, der gennemvifter hjertet med ordene »Tager igien Hellig-Aanden!« formår at nedbryde det skel mellem menneskeligt og guddommeligt, som synden og døden udgør. At det er den opstandnes ord-udsendelse af Ånden, der løser problemet, skyldes, at Jesus som menneske led døden for menneskers skyld og derved fjernede synden og som Guds Søn blev oprejst tre dage efter og derved overvandt den anden store fjende, døden.

At Helligånden har altafgørende betydning for menneskelivets forklarelse, når synden og døden stiller sig hindrende imellem mennesket og Gud, det fremgår også af afslutningen på føromtalt pinseprædiken:

»At raade Bod paa denne Jordens Møie kan aabenbar Ingen uden Guds egen Aand, thi kun Han kan virkelig og varig, kraftig og kiærlig forbinde os med Himlen og Evigheden, og det har Christi Aand og Han alene gjort fra Kirkens Begyndelse Han gjøre det ogsaa hos os i Jesu Navn Amen!« (G.P. bd. 10 s. 228)

Noter

- ¹ Allchin, Arthur Macdonald: Grundtvig Seen in Ecumenical Perspective. I: Grundtvig Studier 1989-90, s. 105-120. Se også The Spirit as Life Giver, i: A.M. Allchin, The Kingdom of Love and Knowledge: The Encounter between Orthodoxy and The West. London 1979.
- ² Høirup, Henning: Fra døden til livet. København 1954, s. 46-47. (ny udg. 1983)

- 3 Det er her Anders Nørgaard lægger sin accent i sin redegørelse for Grundtvigs menneskesyn: »Det er *altsaa* efter Grundtvig ikke umuligt at svare *noget* og det noget meget afgørende paa Spørgsmålet: Hvem er Mennesket? Den samme Magt i os, der driver os til at spørge, hjælper os ogsaa med at svare. Vi er ikke blot Kød og Blod, Race og Natur, et Bundt af Drifter, et Væsen udstyret med Intelligens og Passioner. Alt dette er vi vel ogsaa. Men vi er noget mere: vi er af Aand. Og det er det egentlige.« Nørgaard, Anders: Grundtvigianismen, III del, Grundtvigs Syn paa det menneskelige og det kristelige. København 1938, s. 53.
- 4 Jensen, Erik Krebs: Hjertets gudbilledlighed. I: For sammenhængens skyld. Udg. af Christian Thodberg. Århus 1977, s. 74.
- 5 Erik Krebs Jensen formulerer sig i ovennævnte artikel således om hjertets møde med Guds Ord og om den forklarelse, der følger af dette møde: »I hjertedybet findes et skabelsesindtryk af at have stået over for Gud før syndefaldet. Et indtryk af skabelseshensigten, hvis mål er forklarelsen. Et dunkelt minde om Guds røst, som kan genkendes ved genskabelsen. Dette grundindtryk, som præger hjertet for livet, er det gudbillede, hvis stadige udtryk er hjertets suk efter og længsel mod Gud. Men kun hvor hjertets længsel eller attrå møder det ord, som udtrykker Guds vilje, forklares gudbilledet i hjertedybet, og liv fødes.« (E. K. J. s. 75)
- 6 N. F. S. Grundtvigs sidste Prædikener i Vartov Kirke 1861-72. Udg. af C. I. Brandt. Kjøbenhavn 1880, Første Bind s. 208.
- 7 Om Grundtvigs sakramentsyn siger Anders Nørgaard, at det centrale i gudstjenesten »er Samlingen om Herren selv, der er nærværende i sine Sakramenter, naturligvis ikke paa nogen 'magisk' Maade, men i Ordet forbundet med selve Handlingen. Hermed gaar Grundtvig, som det er sagt, hinsides baade Protestantismen og Katolicismen, til den før-katolske Tid.« (A. N. s. 194) Det, der hentydes til, er en græsk gudstjeneste-forståelse kædet sammen med Grundtvigs egen stærke understregning af Ordet, der genfødes. Se hertil Niels Thomsens artikel »Grundtvig i oldkirkens spejl« s. 204. I: Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys. Red. af Chr. Thodberg og A. P. Thyssen. Århus 1983.
- 8 I Jakob Fløe Nielsens artikel »Hvad er det der vokser?« i Fønix 1985 hedder det, at det kristne håb, »herlighedens håb«, er avlet af Gudsordet med hjertet, hvilket er udtryk for en gentagelse af Mariæ bebudelse (GSV I 48,18). Ved dåben fødes Jesus i den døbte som herlighedens håb, som herefter vokser hos den døbte. Det er ifølge Jakob Fløe Nielsen Grundtvigs måde at udtrykke Guds nærvær på: »Talen om kristelig vækst er i virkeligheden en måde at udtrykke denne nærhedsoplevelse på...Der er ikke tale om, at Grundtvig afskriver en futurisk forståelse af gudsriget: Guds søn vokser i os og med os i verden, og fuldt udvoksede skal vi engang fryde os sammen i hans rige.« (s. 108)

- ⁹ I samme artikel om Grundtvigs håbskristologi kommer Jakob Fløe Nielsen frem til den konklusion, at det er Guds Søn, der vokser som herlighedens håb - præsentisk og futurisk forstået - universelt i historien og individuelt i den enkelte døbte. Hertil føjer han om Grundtvigs gudsforståelse: »Bag det hele ligger tanken om Gud, der ikke kan holde ud at være alene - fordi han er kærlighed.« (ibid. s. 112)
- ¹⁰ Thaning, Kaj: Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv. København 1963. Bind III s. 682.
- ¹¹ Regin Prenter har også ytret sig om spørgsmålet, hvorvidt Grundtvig har forudset og taget højde for den sækularisering, der fulgte: »I den forskellighed, der er mellem det uforløste, under faldets vilkår, d.v.s. under dødens herredømme levede menneskeliv og det i Kristus genfødte og til evighed oprejste menneskeliv, skaber det levende ords ensartethed, som et skyggebillede af den guddommelige treenighed, en *vekselvirkning* mellem menneskeligt og kristeligt, mellem menighedsliv og folkeliv, som gør det umuligt for Grundtvig at blive 'sækulariseringssteolog'.« Prenter, Regin: Grundtvigs treenighedslære. I: N.F.S. Grundtvig. Theolog og Kirkelærer. Udg. af Udvalget for Konvent for Kirke og Theologi. 1983, s. 71-72. Se iøvrigt Jens Holger Schjørrings nekrolog over Prenter i Grundtvig Studier 1991 s. 14-15 ang. Prenters opgør med Thaning.
- ¹² Her citeret fra Høirup, Henning: Fra døden til livet. København 1954, s. 98. (Ny udg. 1983)
- ¹³ Erik Krebs Jensen skriver om forholdet mellem hjerne og hjerte i forbindelse med redegørelsen for, hvordan mennesket, fordi det er skabt med et modtagende hjerte, lignedannes med Gud i et vekselvirkningsforhold ved hjælp af Ordet: »Hjernen kan ikke alene komme til klaring over menneskelivet. Det er Grundtvigs egentlige anke mod rationalismen. Derfor skal hjernen samarbejde med hjertet for at bruges ret. I hjertet samles alle indtryk. Der kan de føles kødeligt, dvs. som de modtages af de ydre sanser, og åndeligt, fordi gudbilledet er hos hjertet. Og Ordet må *føles*, for at det kan *kendes* på røsten og *genkendes* af det lignedannede billede hos hjertet.« (E.K.J. s. 80)